📖 ניצוץ אחד – "לא זכיתי באור מן ההפקר" לביאליק

יצרה: רוית ראש בן ישי

חט"ע (י'–י"ב) · ספרות · 45 דקות

🎯 מטרות

- לנתח שיר ארס פואטי: השיר כמבטא את תהליך היצירה של המשורר.
- לזהות ולהסביר מטפורות ודימויים: ניצוץ, צור, פטיש, אש.
- לעקוב אחר "מסלול האור" בשיר: לב ← עין ← חרוז ← לב הקוראים.
- לקשור את השיר לרעיון החנוכה: אור קטן שמדליק אחרים, והמחיר האישי של הנתינה.

🧺 חומרים

- השיר (בדף העבודה)
- דף "מסלול הניצוץ" לשרטוט
- פתקים צבעוניים

⏱️ מהלך השיעור (45 דקות)

דקות	שלב	מה עושים
0–6	פתיחה: "ניצוץ"	כל תלמיד ותלמידה כותבים על פתק: "ניצוץ אחד שלי הוא..." (כישרון, ערך, תכונה). שמים בצד לסוף השיעור.
6–14	קריאה ראשונה	קריאה בקול. שאלה ראשונה: מאיפה בא האור של המשורר, ומאיפה הוא לא בא? (בית 1)
14–34	עבודה בארבע קבוצות – בית לכל קבוצה	כל קבוצה מנתחת בית אחד: מטפורות, פעלים, מה קורה לניצוץ. אחר כך משרטטים יחד את "מסלול הניצוץ" על הלוח.
34–41	דיון	"וְאָנֹכִי בְּחֶלְבִּי וּבְדָמִי אֶת־הַבְּעֵרָה אֲשַׁלֵּם" – מה המחיר? קשר לנר: נר מאיר בזמן שהוא נשרף. קשר לחנוכה ולמסירות הנפש של המכבים.
41–45	סיכום	חוזרים לפתק מההתחלה: איך הניצוץ שלי יכול להדליק מישהו אחר השבוע?

📜 הטקסט

📜 השיר: "לא זכיתי באור מן ההפקר" / חיים נחמן ביאליק (תרס"ב, 1902)

לֹא זָכִיתִי בָאוֹר מִן-הַהֶפְקֵר,
אַף לֹא-בָא לִי בִּירֻשָּׁה מֵאָבִי,
כִּי מִסַּלְעִי וְצוּרִי נִקַּרְתִּיו
וַחֲצַבְתִּיו מִלְּבָבִי.

נִיצוֹץ אֶחָד בְּצוּר לִבִּי מִסְתַּתֵּר,
נִיצוֹץ קָטָן – אַךְ כֻּלּוֹ שֶׁלִּי הוּא,
לֹא שְׁאִלְתִּיו מֵאִישׁ, לֹא גְנַבְתִּיו –
כִּי מִמֶּנִּי וּבִי הוּא.

וְתַחַת פַּטִּישׁ צָרוֹתַי הַגְּדוֹלוֹת
כִּי יִתְפּוֹצֵץ לְבָבִי, צוּר-עֻזִּי,
זֶה הַנִּיצוֹץ עָף, נִתָּז אֶל-עֵינִי,
וּמֵעֵינִי – לַחֲרוּזִי.

וּמֵחֲרוּזִי יִתְמַלֵּט לִלְבַבְכֶם,
וּבְאוּר אֶשְׁכֶם הִצַּתְתִּיו, יִתְעַלֵּם,
וְאָנֹכִי בְּחֶלְבִּי וּבְדָמִי
אֶת-הַבְּעֵרָה אֲשַׁלֵּם.

חיים נחמן ביאליק, תרס"ב

📖 מילים קשות

מילה	פירוש
הֶפְקֵר	דבר שאין לו בעלים, כל אחד יכול לקחת
צוּר	סלע

נִקַּרְתִּיו	חצבתי אותו (כמו בסלע)
נִתָּז	קפץ החוצה בכוח
חֲרוּזִי	השיר שלי
אֶשְׁכֶּם	האש שלכם
יִתְעַלֵּם	ייעלם, יוסתר
חֶלְבִּי	השומן שלי, כלומר גופי (חלב = שומן)
הַבְּעֵרָה	השרפה, האש הגדולה

🔥 מסלול הניצוץ (למורה)

1. בית 1: מקור האור – לא הפקר, לא ירושה; נחצב "מסלעי וצורי", מלבי.
2. בית 2: הניצוץ קטן אבל כולו שלו – מקוריות.
3. בית 3: תחת "פטיש צרותי" – הסבל מוציא את הניצוץ: מהלב לעין, מהעין לחרוז.
4. בית 4: מהחרוז ללב הקוראים – שם הוא מצית אש; והמשורר משלם את המחיר בגופו.

🕎 קשר לכסלו ולחנוכה

נר חנוכה קטן, ובכל ערב מוסיפים עוד אחד. כמו הניצוץ בשיר – אור פרטי שיוצא החוצה ומאיר לאחרים. המילים "בְּחֶלְבִּי וּבְדָמִי" מזמינות שיחה על נתינה במחיר אישי: המכבים מסרו את נפשם כדי לשמור על התורה. כדאי לנסח את הדיון בזהירות ובכבוד – זה שיר על יצירה, והחיבור לחנוכה הוא קריאה שלנו.

📝 הערה טכנית

השיר נכתב בשנת תרס"ב (1902) והוא נחלת הכלל. הנוסח והניקוד כאן נבדקו מול נוסח מנוקד מקוון של השיר.

🗺️ מפת התאמות והנגשות

למי	מה מתאימים
🟡 מתקשים ומתקשות	עבודה על בית אחד בכל פעם, עם מילון ליד הבית; שאלות 1–4 עם התחלת תשובה.
🟢 חנ"מ	עבודה על שני בתים בלבד (1 ו־4) בשני מקטעים; בלי טיימר; "מסלול הניצוץ" עם איורים מוכנים לסידור.
🔵 עולים ועולות	מילון מורחב למילים הגבוהות (הפקר, צור, נתז, חלבי); הסבר קצר של כל בית בעברית פשוטה לפני הקריאה; שאלה 6 בכתיבה של 3 שורות.
⭐ מצטיינים ומצטיינות	השוואה ל"נֵר ה' נִשְׁמַת אָדָם" (משלי כ', כ"ז): האם הניצוץ של ביאליק הוא "כולו שלי", או אור שניתן לאדם? כתבו עמדה מנומקת.

💡 **הערה למורה:** המערך מתאים גם להכנה ליחידת שירה. השיר המלא מובא בדף העבודה; אין צורך בקובץ נוסף.

📝 **דף עבודה · ניצוץ אחד – "לא זכיתי באור מן ההפקר" לביאליק**

חט"ע (י'–י"ב) · ספרות · 45 דקות

שם: _____ **כיתה:** _____ **תאריך:** _____

📜 **השיר: "לא זכיתי באור מן ההפקר" / חיים נחמן ביאליק (תרס"ב, 1902)**

לֹא זָכִיתִי בָאוֹר מִן-הַהֶפְקֵר,
אַף לֹא-בָא לִי בִירֻשָּׁה מֵאָבִי,
כִּי מִסַּלְעִי וְצוּרִי נִקַּרְתִּיו
וַחֲצַבְתִּיו מִלְּבָבִי.

נִיצוֹץ אֶחָד בְּצוּר לִבִּי מִסְתַּתֵּר,
נִיצוֹץ קָטָן – אַךְ כֻּלּוֹ שֶׁלִּי הוּא,
לֹא שְׁאִלְתִּיו מֵאִישׁ, לֹא גְנַבְתִּיו –
כִּי מִמֶּנִּי וּבִי הוּא.

וְתַחַת פַּטִּישׁ צָרוֹתַי הַגְּדוֹלוֹת
כִּי יִתְפּוֹצֵץ לְבָבִי, צוּר-עֻזִּי,
זֶה הַנִּיצוֹץ עָף, נִתָּז אֶל-עֵינִי,
וּמֵעֵינִי – לַחֲרוּזִי.

וּמֵחֲרוּזִי יִתְמַלֵּט לִלְבַבְכֶם,
וּבְאוּר אֶשְׁכֶם הִצַּתִּיו, יִתְעַלֵּם,
וְאָנֹכִי בְּחֶלְבִּי וּבְדָמִי
אֶת-הַבְּעֵרָה אֲשַׁלֵּם.

חיים נחמן ביאליק, תרס"ב

מילה	פירוש
הֶפְקֵר	דבר שאין לו בעלים, כל אחד יכול לקחת

צוּר	סלע
נִקַּרְתִּיו	חצבתי אותו (כמו בסלע)
נִתָּז	קפץ החוצה בכוח
חֲרוּזִי	השיר שלי
אֶשְׁכֶּם	האש שלכם
יִתְעַלֵּם	ייעלם, יוסתר
חֶלְבִּי	השומן שלי, כלומר גופי (חלב = שומן)
הַבְּעֵרָה	השרפה, האש הגדולה

1. בית 1: משני מקורות האור לא הגיע אל המשורר. מהם? ומהיכן כן הגיע האור?

2. בית 2: "נִיצוֹץ קָטָן – אַךְ כֻּלּוֹ שֶׁלִּי הוּא". מה מבטאת המילה "אַךְ"? מה חשוב יותר למשורר: הגודל או המקוריות?

3. בית 3: הסבירו את המטפורה "פַּטִּישׁ צָרוֹתַי". איך צרות יכולות להוציא ניצוץ?

4. שרטטו את "מסלול הניצוץ" בשיר – מאיפה לאן הוא עובר?

5. "וְאָנֹכִי בְּחֶלְבִּי וּבְדָמִי / אֶת־הַבְּעֵרָה אֲשַׁלֵּם" – מה המחיר שהמשורר משלם? איך זה מזכיר נר?

6. כתבו פסקה (5–6 שורות): איך השיר מתכתב עם חנוכה? היעזרו במושגים: אור קטן, מקוריות, מסירות נפש.

🔑 מפתח תשובות למורה · ניצוץ אחד – "לא זכיתי באור מן ההפקר" לביאליק

1. 1. לא מן ההפקר ולא בירושה מאביו. האור נחצב "מסלעי וצורי" – מתוך לבו, במאמץ.
2. 2. "אך" מבטאת ניגוד: אמנם קטן, אבל כולו שלו. למשורר חשובה המקוריות יותר מהגודל.
3. 3. כמו פטיש שמכה בסלע ומעיף ממנו ניצוץ, כך הקשיים "מכים" בלב ומוציאים ממנו את היצירה. הסבל הופך למקור יצירה.
4. 4. צור הלב ← העין ← החרוז (השיר) ← לב הקוראים, שם הוא מצית אש.
5. 5. המשורר משלם בגופו ובחייו ("חלבי ודמי"): היצירה גובה ממנו מחיר. כמו נר שמאיר בזמן שהשעווה והפתילה נשרפות.
6. 6. תשובה אישית; לבדוק: ניצוץ קטן שמדליק אחרים (כמו נר חנוכה), אור "שלי" ולא שאול, והמחיר האישי של הנתינה.